

ŠIKANA UČITELŮ: NÁZORY VYBRANÝCH AKTÉRŮ NA PŘÍČINY A MOŽNÁ ŘEŠENÍ PROBLÉMU AGRESE ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL VŮČI PEDAGOGŮM

Magdaléna Klimešová, Anna Tůmová

Abstrakt

Článek se věnuje dosud málo zmapovanému fenoménu tzv. šikany učitelů ze strany žáků na základních školách v České republice. Agrese vůči pedagogům, která naplňuje parametry šikanování, je specifickým a stále se zvyšujícím jevem. Článek vymezuje příčiny tohoto problému z perspektiv nejdůležitějších zainteresovaných aktérů (pedagogů, žáků, rodičů, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a odborníků na problematiku vzdělávání a šikany). Dále analyzuje názory a postoje skupiny expertů (odborníků na vzdělávání a problematiku šikanování, ředitelů základních škol a zástupců Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy) k možným variantám řešení problému. Metodologie studie zahrnuje Delphi analýzu, hloubkové rozhovory a skupinové diskuse. Závěry studie poukazují na rozdíly v nahlížení na příčiny šikany učitelů jednotlivými aktéry a upozorňují na fakt, že zdaleka ne ve všech možných navrhovaných variantách řešení panuje mezi dotázanými experty shoda.

Klíčová slova

Agrese, učitelé, šikanování, šikana učitelů, základní škola, příčiny šikanování, systematická řešení šikanování.

Teacher-Targeted Bullying: Opinions of Selected Agents about Causes and Possible Solutions to the Problem of Primary School Pupils' Aggression Toward Teachers

Abstract

The paper deals with a not much observed phenomenon called bullying of teachers by pupils from primary schools in the Czech Republic. Such aggression is a problem which is specific and increasing. The paper identifies the causes of this problem from the perspectives of key stakeholders (teachers, pupils, parents, Ministry of Education, Youth and Sports and experts

in the field of education and bullying). It also analyzes the opinions and attitudes to possible solutions of the problem in perspectives of a group of experts (experts in the field of education and bullying, headmasters of primary schools and representatives of Ministry of Education, Youth and Sports). The methodology is based on Delphi analysis, in-depth interviews and group discussions. The study's findings point to differences in regarding causes of bullying of teachers by stakeholders questioned and it also points out that not all ways of solving the problems are being seen congruently.

Keywords

Aggression, Teachers, Bullying, Teacher-Targeted Bullying, Elementary Schools, Causes of Bullying, Systematic Solutions to Bullying.

Úvod

Agrese, násilí a šikana patří k jevům, které se vyskytují na každé škole. Jejich podoby jsou ovšem rozličné: liší se typem, intenzitou, stádiem (Kolář, 2001), délkou trvání, agresory atd. Šikanování na školách je dnes již poměrně zmapovaným tématem. Podle dostupných výzkumů se v České republice šikana vyskytuje téměř na všech školách a oběti se za svůj život stalo přibližně 40 % žáků (Kolář, 2001). Stále častěji se však setkáváme se situací, kdy je obětí šikanování ze strany žáků nikoli spolužák, ale pedagog. Jedná se o fenomén fyzické a psychické agrese žáků vůči pedagogům naplňující parametry šikanování nazývaný též šikana učitelů. Agrese žáků vůči pedagogům není novým jevem – existuje svým způsobem od zavedení povinné školní docházky, nicméně se tento fenomén transformoval a podle velké části učitelů se chování žáků v posledních letech výrazně zhoršilo (SONDA – Chování mládeže, APZŠ, 2009). Problém i jeho příčiny jsou multidimenzionálního charakteru a v pozadí stojí hodnoty a normy celé společnosti.

Pojem **šikany učitelů** definujeme¹ jako jakékoliv žákovo chování, jehož záměrem je ublížit učiteli, ohrožit ho nebo zastrašovat. Typickým charakteristickým znakem je dlouhodobost tohoto chování a pravidelnost (např. při

¹ Definice vychází z Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení a částečně též z Lovasové (srov. Lovasová, 2006).

vyučovacích hodinách daného pedagoga či po skončení vyučování).² Za šikanu lze považovat jednání, které je záměrně hostilní a cílené, zpravidla též dlouhodobé a pravidelné a obsahující více typů hostilního jednání (viz níže). Vždy, když se takovéto jednání žáků vůči pedagogovi objeví, je třeba situaci řešit. Vzhledem ke křehké povaze šikany by však měl konkrétní posouzení toho, zda se o šikanu jedná, provést odborník.

Agrese naplňující parametry šikanování vedená ze strany žáků vůči pedagogům se v mnoha rysech shoduje s podobou šikanování mezi vrstevníky. Může být trojího typu: **psychická** (slovní urážky, vymýšlení a šíření pomluv, dlouhodobá ignorace, posmívání, posílání nemravných či urážlivých dopisů, zcizování či poškozování věcí atd.) a **fyzická** (bití, kopání, píchání špendlíky, ohrožování nožem atd.) (srov. Říčan, 1995) a také tzv. **kybersíkana**, což je šikanování druhé osoby s využitím informačních technologií, která je stále častější formou. Jedná se nejčastěji o posílání výhružných SMS či emailů, nebo zveřejňování videí s cílem obět zesměšnit a potupit. Nejpoužívanějšími servery pro umístování videí, zesměšňujících textů, pomluv a dalších projevů kybešikany jsou facebook.com, spoluzaci.cz a youtube.com. Vzhledem ke specifikům souvisejících s formální nadřazeností pedagoga je obvyklejší psychický ráz agrese, velmi rozšířená je forma kybersíkany. Učitele šikanují častěji starší žáci, stále více se však šikana objevuje také na základních školách, včetně 1. stupně.

Celý problém v kontextu stávající situace definujeme jako **rostoucí výskyt** šikany učitelů ze strany žáků základních škol v ČR. Vzhledem k dopadům problému, který provází poruchy a koroze vztahů ve skupině, snižování úrovně vyučování a narušování hodnot a norem všech zúčastněných, je třeba se problémem vážně zabývat. Učitelská profese je náročné povolání mj. vzhledem k mnohačetnosti rolí učitele. Viktimnost (pravděpodobnost stát se obětí) tohoto povolání je vysoká. Pokud dojde k výrazné nerovnováze sil a žáci získají převahu a vládu nad situací, mohou se do role oběti šikanování dostat i osoby formálně nadřazené. Když je obětí učitel, roli hrají i obavy z nezvládnutí

² Při extrémně agresivním činu se nicméně může jednat o agresi naplňující parametry šikanování, i pokud jí jiné agresivní chování nepředcházelo a šikana tak nebyla charakteru pravidelného a dlouhodobého jednání (ač je obvyklé, že k šikaně dochází každou vyučovací hodinu daného pedagoga či o přestávkách, kdy má dozor). Příkladem může být vražda, která se v ČR udála v roce 2004 ve Svitavách (dle Lovasové, 2006).

učitelské role či strach ze ztráty zaměstnání. Rozsah problému u pedagogů není známý, avšak určité indicie poskytují výzkumy o násilí vůči učitelům.

Navzdory relativně široké diskusi o problematice agrese vůči pedagogům existuje minimum výzkumů na toto téma. Tematické zahraniční výzkumy pocházejí především z USA, Velké Británie, Skandinávie, Jihoafrické republiky, Nového Zélandu a Francie. Patří mezi ně např. studie De Wettové (2010), Chena a Astora (2009), De Wettové a Jacobse (2006), Pervina a Turnera (1998) či Terryho (1998). U dalších výzkumů platí, že jsou nahlíženy z perspektivy kriminologické či z pohledu násilí na pracovišti. Samostatných výzkumů na téma obecné agrese žáků (nikoli „šikany“) je výrazně více, stejně tak na téma nekázně (v ČR např. Bendl, 2004). Stále více studií se zaměřuje výhradně na kyberšikanu.

V ČR se tématu dotkla řada výzkumů o nekázní a násilí ve školách, mezi nejvýznamnější patří viktimologické reprezentativní šetření provedené na Institutu pro kriminologii a sociální prevenci mapující zkušenosti středoškolských pedagogů s násilím (Tomášek, 2008). Ti jako nejrozšířenější označili verbální agresí, přičemž urážkám či nadávkám čelil za svou kariéru každý pátý učitel, v aktuálním školním roce (2006/7) pak každý desátý. Časté se ukázalo být také vyhrožování zneužitím známosti (jak ze strany žáků, tak rodičů) a útoky na osobní majetek. Další zjištění přinesla anketa *Chování mládeže* Asociace pedagogů základního školství ČR z roku 2009, které se zúčastnilo 1 015 učitelů a ředitelů z 1 002 škol (SONDA – Chování mládeže APZŠ, 2009). Naprostá většina respondentů (89,5 %) byla toho názoru, že se chování žáka celkově změnilo k horšímu. Dle výsledků mají horší chování žáci na druhém stupni a především ve větších sídlech (nad 5 000 obyvatel).

Na téma agrese vůči učitelům bylo v ČR zaměřeno velmi málo výzkumů, tématem jejich šikanování se doposud nezabýval žádný výzkum. Tímto příspěvkem bychom rádi přispěli k poznání tohoto problému a pochopení jeho příčin a možných řešení z pohledu jednotlivých aktérů.

Cíle a otázky

Cílem naší analýzy je interpretovat a porovnat pohledy jednotlivých aktérů na příčiny problému šikany učitelů ze strany žáků na základních školách v ČR. Jako klíčové aktéry jsme identifikovali odborníky na oblast vzdělávání a problematiku šikany, učitele, zástupce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), žáky a rodiče. Dalším cílem článku je formulovat, jaká jsou

podle expertů, mezi které řadíme odborníky na vzdělávání a problematiku šikany, ředitele škol a zástupce MŠMT, vhodná řešení problému, a vymezit, ve kterých aspektech v řešení problému se experti shodnou a ve kterých mezi nimi není konsensus. V rámci tohoto článku odpovídáme na výzkumné otázky: Kde vidí jednotliví zainteresovaní aktéři (učitelé, MŠMT, odborníci, žáci, rodiče) příčiny problému šikany učitelů? Jaká jsou vhodná řešení problému podle expertů (odborníci na vzdělávání a problematiku šikany, ředitelé škol, zástupci MŠMT) a ve kterých aspektech řešení problému se vybraní aktéři shodnou a ve kterých neshodnou?

Metodologie

Metodologie je postavena především na tzv. **metodě Delphi** (např. Linstone a Turoff 2002; Nekola a Veselý, 2007). Jedná se o způsob sběru dat od panelu expertů (obvykle pomocí dotazníku zasílaného klasickou či elektronickou poštou) postupně v několika kolech. V prvním kole dotazování experti dostanou otevřené otázky týkající se posouzení určitého tématu. Všechny sebrané odpovědi jsou agregovány do výroků, k nimž se panel vyjadřuje v dalším kole výzkumu. Metoda stojí na dvou striktních pravidlech: prvním z nich je anonymita všech zúčastněných, druhým pak možnost vyjádřit se ke všem příspěvkům ostatních dotazovaných. Počet účastníků výzkumu je většinou mezi 15 až 35, návratnost dotazníků se obvykle pohybuje mezi 35–75 %. Metoda umožňuje neemotivní posouzení témat a otázek, a to zejména těch, které mohou mezi experty vyvolávat neshody. Lze tak přispět ke sjednocení pohledu na problém, nebo naopak transparentně vysvětlit důvod nedosažení konsenzu.

V našem případě jsme uskutečnili dvě kola Delphi analýzy. V prvním kole jsme oslovili 40 expertů, do panelu expertů jsme zahrnuli jednak odborníky na problematiku vzdělávání a šikany, dále zástupce MŠMT a ředitele základních škol v Praze. Respondenty jsme volili na základě předchozího monitoringu odborné literatury a veřejně-politických dokumentů s cílem identifikovat odborníky vyjadřující se k tématu a příslušné osoby mající téma profesně v gesci. Rozložení počtu účastníků výzkumu bylo provedeno pomocí vážení vztahovanému k předem vytyčeným kritériím zastoupení jednotlivých skupin odborníků. Původní počet 40 oslovených odborníků jsme zvolili na základě očekávaného počtu účastníků v rámci dané výzkumné metody v kombinaci s očekávanou úmrtností, ale také velmi nízkým počtem osob, které se v České republice problému šikany učitelů věnují.

V prvním kole byla návratnost dotazníků 37,5 %, ve druhém kole jsme oslovovali pouze ty respondenty, kteří odpověděli v kole předešlém. Návratnost ve druhém kole byla 80 %. Obou kol se zúčastnilo 12 expertů, přičemž ve výsledném vzorku bylo sedm odborníků na problematiku vzdělávání a šikany, čtyři ředitelé základních škol a jeden zástupce MŠMT. Experti byli poprvé osloveni v listopadu 2009, druhé kolo proběhlo v lednu 2010. Dotazník byl zasílán emailem.

Sběr dat byl dále doplněn o **hloubkové rozhovory** s experty a dalšími aktéry, konkrétně s PhDr. Michalem Kolářem (Společenství proti šikaně), Petrou Hončíkovou (Barevný svět dětí), Mgr. Petrem Nečinou (MŠMT), PhDr. Miloslavem Čedíkem (speciální pedagog, etoped), ředitelem základní školy v Praze, kde došlo k šikanování učitele, a učitelem, který měl osobní zkušenost se šikanou ze strany svých žáků. Tito odborníci byli zvoleni pro získání informací pro vstup do problematiky na základě své profesní odbornosti a ojedinělému odbornému vystupování v boji se šikanou učitelů (Petra Hončíková a Miloslav Čedík), delegace odpovědné osoby po oslovení MŠMT (Petr Nečina) a zmapování konkrétního případu pomocí případové studie (ředitel gymnázia). Výběr učitele, který se stal obětí šikany, jsme prováděli pomocí metody sněhové koule (snow-ball technique), protože se jedná o tzv. „rare population“, tedy nedostupné či obtížně dostupné respondenty.

Uskutečnili jsme také tři **skupinové diskuse** se žáky základní školy (devátý a osmý ročník, celkem 55 žáků). Výběr školy souvisel se zmíněnou případovou studií, kterou jsme zpracovávali v rámci rozsáhlejších studijních textů. Diskuse probíhaly ve třídách, kde k šikaně učitelů došlo a kde existovalo ze strany vedení školy podezření na šikanu učitelů. Diskuse byly řízené na základě předem stanoveného scénáře s potřebnou citlivostí na danou situaci a vytěžení informačních zdrojů. Diskusím předcházela jednoduchá anketa pro žáky formou dotazníku, zjišťující jejich názor a zkušenosti s problémem šikany vůči učitelům a vnímání tohoto problému.

Názory aktérů na příčiny problému

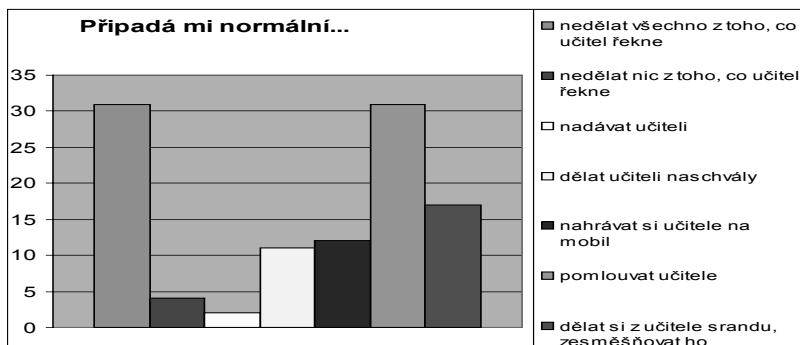
Příčiny problému jsou nahlíženy jednotlivými aktéry z různých perspektiv, spojují se s různými motivacemi a životní situací. Pochopení těchto perspektiv je klíčové pro navrhování řešení problému. Je proto otázkou, nakolik se pohledy aktérů na příčiny šikany učitelů shodují a v čem se liší.

Z výsledků z metody Delphi i z rozhovorů s experty vyplynulo, že odborníci spatřují příčiny v uvolnění hranic ve výchově a poklesu času věnovanému dětem, v poklesu vlivu autorit ve společnosti vč. autority školy, ve vysoké míře rozvodovosti, v poklesu prestiže učitele, ve vnímání učitele jako nepřítele. V oblasti samotného vzdělávacího systému příčiny spatřují v nastavení financování škol, kdy dochází k „boji o žáky“, ve feminizaci školství, v nedostatečné přípravě studentů pedagogických škol, také ovšem v malé možnosti škol situaci řešit (nepostižitelnost žáků do 15 let, kterým nevádí běžné postihy, jež jim škola může udělit), někteří vidí problémy také v kurikulu či v selektivitě vzdělávacího systému. Velkou roli hraje osobnost učitele, jeho autorita, zvládání heterogenity třídy a skupinové dynamiky, didaktika a výchovný styl, důslednost, komunikace s rodiči, vztahy se žáky, schopnost sebereflexe. Příčiny problému na straně žáků spatřují odborníci v nudě a ve frustraci, protože dle relevantní části respondentů tradiční škola frustruje u velké části dětí řadu přirozených lidských potřeb. Důležitá je také osobnostní psychostruktura dětí. Dále platí klasické motivace pro šikanování obecně (srov. Kolář, 2001): touha ovládat, manipulovat, mučit, zabavit se, experimentovat a zkoumat chování obětí. Velikou roli hraje dynamika skupiny, tlak skupinových norem, stádní chování, kontext třídy vč. sociální roviny. Intenzitu šikanování ovlivňuje také počet žáků, kteří se šikanování přímo účastní, a stádium šikanování (Kolář, 2001). Podle zkušenosti odborníků se šikana učitelů vyskytuje téměř ve všech případech ve třídách, kde se odehrává také šikanování mezi žáky.

Pedagogové, kteří se stali obětí šikanování, jsou tzv. „rare population“ (vzácné, obtížně postižitelné populace) – o problému příliš nechtějí hovořit. Z hloubkového rozhovoru, který jsme realizovali a který se odehrál více než rok po celé události (po níž respondent opustil učitelskou profesi), ovšem vzešlo zjištění, že pohled na příčiny se téměř překrývá s pohledem učitelů obecně a do velké míry také s pohledem odborníků. Pedagogové zdůrazňují neukotvenost profese, postoje rodičů a předávání negativního přístupu ke škole, nerespektování autority učitele, nadřazování práv žáků nad práva pedagogů, nedostatečnou oporu v osobě ředitele, nezájem o hodnotu vzdělání, únavu, demotivaci, absenci autority a zkušeností na straně učitelů, nedostatečnou podporu ze strany zodpovědných organizací (především absenci systémové podpory ze strany MŠMT). MŠMT problém doposud formálně neuznalo (není zařazen v žádném z oficiálních dokumentů) a věnuje se mu pouze při řešení problémů souvisejících (např. klima školy).

Skupina žáků základních škol je silně heterogenní, dvě základní kategorie tvoří agresori a přihlížejíci. Následující graf ukazuje postoje žáků k různým typům chování vůči pedagogům, které mohou vést (a často vedou) k šikaně učitelů.

Graf 1: Postoj žáků k vybraným činům vůči pedagogům

Zdroj: autoři (anketa mezi žáky, N = 55)

Příčiny šikany učitelů z pohledu žáků lze shrnout do tří oblastí. První z nich je dle žáků nuda při vyučování, která vede ke snaze zabavit se jiným způsobem. Šikana učitele je pro žáky – agresory i přihlížejíci – zpestřením výuky. Druhou oblastí příčin spatřují v potřebě se předvádět a „frajeřit“ před spolužáky. Roli podle nich hraje také fakt, že se nemají čeho bát. Podle vlastních slov „vědí, že jim učitel může dát maximálně poznámku“ (žák 9. třídy). Obava z postihu obecně nepanuje ani u přísnějších trestů, neboť žáci cítí ze strany rodičů podporu. V některých případech se žáci trýzněním učitelů chlubit („Dostali jsme už dva učitele do Bohnic.“, žáci 9. třídy) vč. pěstování prestiže „nejhorší třídy na škole“. Na straně pedagogů spatřují žáci jako důvod jednak neprofesionalitu učitele a neschopnost udržet kázeň, slabou osobnost, absenci autority, nespravedlnost či nevyrovnanost (to si ovšem žáci vykládají různě). V některých případech se jedná o osobní nesympatie, někdy „si za to učitelé mohou sami“ (žáci 9. třídy), což může být např. tím, že se „špatně oblékají“.

V následující tabulce uvádíme na základě výsledků Delphi analýzy a realizovaných rozhovorů a diskusí srovnání vnímání příčin šikany učitelů z pohledu zahrnutých relevantních aktérů.

Tab. 1: Porovnání příčin problému z pohledu vybraných aktérů

Příčiny	Odborníci	Žáci	Pedagogové	Rodiče	MŠMT
Hodnoty ve společnosti	✓		✓		
Nízká autorita pedagoga	✓	✓	✓	✓	
Nuda při výuce	✓	✓		✓	
Nekázeň	✓	✓	✓	✓	✓
Testování pedagoga	✓	✓	✓		
Potřeba žáků se předvádět	✓	✓	✓		✓
Nedostatečná spolupráce s rodiči	✓		✓		
Neukotvenost profese	✓		✓		
Neschopnost pedagoga pracovat s dynamikou třídy	✓	✓		✓	✓
Nadřazování práv žáků nad právy pedagogů			✓		
Nerespektování možného postihu	✓	✓	✓		
Pedagogové si to „zaslouží“		✓			

Zdroj: autoři

Jak je z tabulky patrné, ne ve všech aspektech se aktéři shodují. Pouze dvě oblasti příčin jsou nahlíženy jediným aktérem: pro pedagogy to je nadřazování práv žáků, ti zase jako jediní tvrdí, že pedagogové si někdy šikanování „zaslouží“. Největší shoda ohledně příčin panuje v otázce nekázně, nízké autority pedagogů, potřeby žáků se předvádět a neschopností pedagogů pracovat se třídou. Žáci se ve svém pohledu na příčiny problému poněkud překvapivě rámcově shodují s ostatními aktéry. Rozdíly lze ovšem najít v morálním chápání problému, neboť žáci na problém šikany nepohlíží jako na něco špatného, neprojevují s učiteli lítost, ani svého jednání nelitují. Na otázku, zda by šikanovali učitele znovu, odpovídali většinou kladně.

Postoje expertů k řešení problému

V rámci analýzy jsme interpretovali postoje expertů (odborníci na vzdělávání a problematiku šikany, ředitelé základních škol a zástupci MŠMT) k aspektům řešení problému. V prvním kole Delphi byli osloveni respondenti dotázáni na možnosti řešení problému, z jejich odpovědí byl sestaven soubor výroků, ke kterým se respondenti vyjadřovali v druhém kole Delphi. Cílem bylo interpretovat, v jakých aspektech je mezi experty konsensus a ve kterých naopak není.

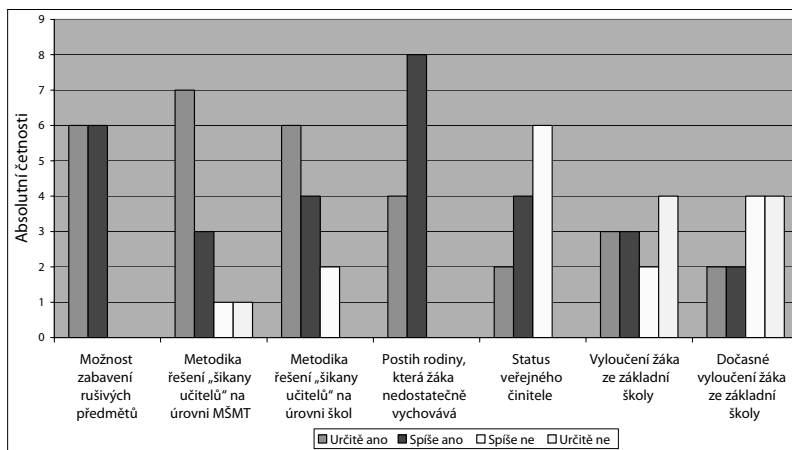
Komplex řešení problému šikany učitelů je nutné chápat ve více rovinách, které jsou vzájemně provázané. První oblastí možných řešení navrhovaných experty jsou širší společenské změny (např. „*změna hodnot společnosti jako řešení problému*“). Tyto návrhy jsme do druhého kola analýzy nezahrnuli, neboť je v rámci politických řešení lze jen velmi těžko ovlivnit. Další oblast návrhů spočívala v opatřeních, která by zasahovala komplexně do celého systému školství. Tato opatření však považujeme spíše za předpoklady efektivního fungování systému školství než za řešení problému šikany učitelů. Všichni dotázaní souhlasili se zvýšením platů učitelů a s vytvořením systému povinného celoživotního vzdělávání pedagogických pracovníků. Téměř úplná shoda panovala i v otázce vytvoření strategie vzdělávání se střednědobými a dlouhodobými cíli na úrovni MŠMT. Jako další možnost řešení byla navržena lepší příprava studentů pedagogických škol zejména v oblasti práce s kolektivem, řešením by mohlo být zavedení propracovanějšího a náročnějšího systému praxí.

V oblasti legislativy byla mezi dotázanými respondenty naprostá shoda s legislativním opatřením, na základě kterého může učitel zabavit žákovi tzv. rušivý předmět (např. mobilní telefon). Některé školy toto opatření mají vymezeno ve školním řádu, ovšem jeho zakomponování do školského zákona by dalo školám vyšší kompetence. Většina dotázaných expertů souhlasí s návrhem, že by MŠMT mělo vytvořit metodiku řešení šikany učitelů. Metodika by měla být zpracována skupinou odborníků a začleněna do existujícího Metodického pokynu proti šikanování. Na základě pokynu by si samotné školy upravily konkrétní metodiky řešení problému. Konsensus je mezi experty i v možnosti rozšíření školského zákona v oblasti zvýšení odpovědnosti rodičů za chování žáka. Všichni dotázaní experti souhlasí s výrokem, že rodina, která žáka nedostatečně vychovává, by měla být ze strany státu volána k větší zodpovědnosti. Ve školském zákoně by mělo být jasně zakotveno, že zákonní

zástupci žáka musí spolupracovat se školou nejenom v případě závažných otázek v oblasti vzdělávání dítěte, ale také v případě kázeňských problémů.

Naopak řadu návrhů v oblasti legislativy hodnotí jednotliví experti odlišně a vytvoření konsensu napříč odbornou komunitou bude obtížné. Shoda nepanuje v otázce, zda by měl učitel mít status veřejného činitele, jak je tomu například na Slovensku (polovina respondentů souhlasí s jeho zavedením, polovina spíše nesouhlasí). Jako problematická se ukázala možnost (úplného) vyloučení žáka ze základní školy, nesouhlasí s ním polovina dotázaných. Tito experti poukazují na rozpor tohoto opatření s ústavou a na možný vznik dalších problémů a nepředvídatelných důsledků pro celou společnost (např. vznik „problémových“ škol atd.). Rozporuplná je i otázka dočasného vyloučení žáka ze základní školy na jeden až tři dny, s ním nesouhlasí dvě třetiny dotázaných expertů. V době dočasného vyloučení by žákovi bylo uloženo časově omezené individuální vzdělávání, během kterého by musel spolupracovat s psychologem, výchovným poradcem či jiným (externím) odborníkem. Problém tohoto opatření spočívá v technické proveditelnosti, především v nedostatečné kapacitě těchto odborníků a nedostatku finančních prostředků. Někteří také zpochybňují účinnost dočasného vyloučení žáka z výuky pro vyřešení problému.

Graf 2: Názory expertů na možná legislativní řešení problému

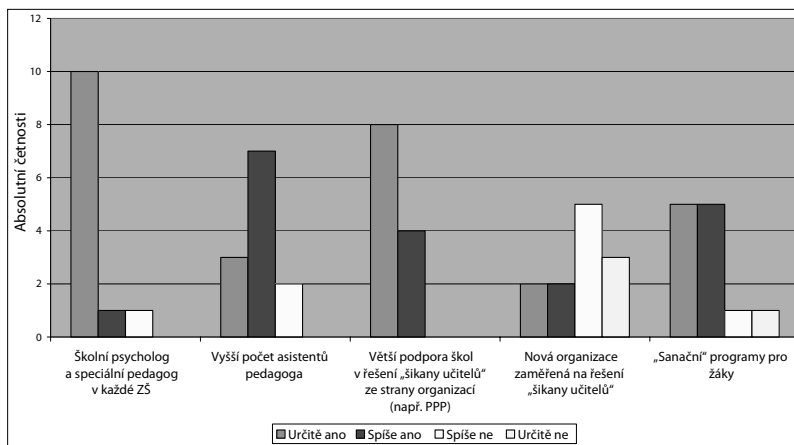

Zdroj: autoři (Delphi analýza, N = 12)

Komplex opatření by měl být dle respondentů vytvořen jednak v oblasti legislativy, která by zaštitila řešení problému ze strany MŠMT, jednak je nutné řešit vzniklý problém na konkrétních školách. V **oblasti řešení problému na úrovni škol** panuje naprostá shoda dotázaných expertů na zapojení školního psychologa a speciálního pedagoga do každé základní školy. Přítomnost těchto odborníků na škole se samozřejmě příznivě projeví i v oblasti prevence. Škola, která má svého psychologa či speciálního pedagoga, je v lepší pozici než škola, která se musí obracet na externisty. V případě řešení problému je možné řešit situaci okamžitě poté, kdy problém nastane, psycholog (či speciální pedagog) je navíc plně seznámen s podmínkami a klimatem školy i jednotlivých tříd, s žáky, rodiči i učiteli, a proto je jeho výchozí situace pro řešení problému výhodnější. Toto opatření by ale pravděpodobně narazilo na implementační nesnáze, neboť počty odborníků v České republice by nepokryly poptávku. Konsensus panuje i v otázce zvýšení počtu asistentů pedagoga ve třídách. Zvýšení počtu asistentů pedagoga lze chápat jako řešení problému na úrovni škol i jako preventivní opatření. Problémem při navyšování počtu školních psychologů i asistentů pedagoga je, že jde o finančně velmi náročná opatření.

V otázce zvýšení podpory škol v řešení šikany učitelů ze strany příslušných organizací (např. pedagogicko-psychologických poraden) se experti zcela shodují. Naopak jako problematické se ukázalo opatření navrhuující založení nové organizace zaměřené na řešení šikany učitelů. S touto variantou souhlasí pouze třetina dotázaných expertů. Většina dotázaných expertů souhlasí s opatřením vytvořit tzv. sanační programy pro žáky, u kterých již k šikanování učitele došlo. Při propuknutí šikany dochází k narušení norem všech zúčastněných (Kolář 2001), je proto nutné pracovat na obnovení těchto norem s celým zasaženým kolektivem. Sanační programy mohou probíhat v rámci výuky i mimo ni, jejich konkrétní obsah i forma musí být přizpůsobena specifikům školy i třídy.

Graf 3: Názory expertů na možnosti řešení problému na úrovni škol

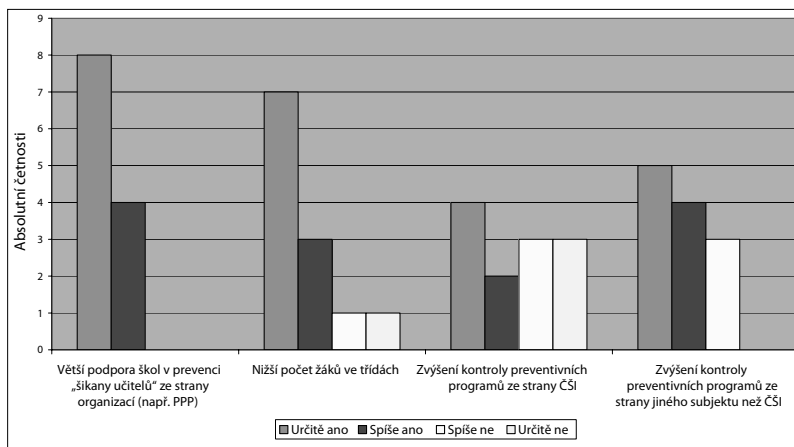
Zdroj: autoři (Delphi analýza, N = 12)

V oblasti **prevence** panovala mezi experty relativní shoda. Dle nich je třeba klást důraz na propracovaný systém prevence. Naprostá většina dotázaných je přesvědčena o tom, že by školám a učitelům měla být v této oblasti poskytnuta větší podpora ze strany příslušných organizací (např. opět pedagogicko-psychologických poraden). Měl by být zaveden systém podpory učitelů, který by zahrnoval vyškolení v dané problematice, odbornou pomoc a supervizi pro učitele.

Jako problematický hodnotí někteří experti vysoký počet žáků ve třídách, většina dotázaných respondentů souhlasí s výrokem, že je potřeba snížit jejich počet a stanovit jejich maximální hranici. Další oblasti, ve které se dotázání experti shodují, je podpora systému preventivních programů pro žáky, zaměřených na harmonizaci vztahů a zlepšení třídního klimatu. Preventivní programy by měly být přizpůsobeny specifikům školy i danému třídnímu kolektivu. V současnosti mají sice základní školy na základě Metodického pokynu proti šikanování vypracovány minimální preventivní programy, jejich úroveň je však značně rozkolísaná. Setrvávajícím problémem primární prevence na základních školách je její častý formální charakter bez promyšleného a koncepčního obsahu. Konsensus mezi experty nevznikl v oblastech týkajících se kontroly

preventivních programů pro žáky. S výrokem, že by mělo dojít ke zvýšení kontroly efektivity těchto programů ze strany České školní inspekce, souhlasí polovina dotázaných. Ovšem většina expertů souhlasí s opatřením, že kontrolu efektivity programů by měl provádět jiný subjekt, než je ČŠI.

Graf 4: Názory expertů na možnosti řešení problému v oblasti prevence

Zdroj: autoři (Delphi analýza, N = 12)

Diskuse

Šikana učitelů je fenoménem, s nímž se řada škol setkává. Výskyt problému se dále zvětšuje a je tedy třeba přistoupit k systémovému řešení. Tento příspěvek otevírá téma šikany učitelů v kontextu základních škol v ČR. Jeho cílem je pojmenovat příčiny z pohledu aktérů a porovnat názory expertů na možná řešení. Závěrem studie je zjištění, že jednotliví aktéři se příliš neshodují v názorech na příčiny problému a že navrhované varianty řešení nejsou experty přijímány jednoznačně, v řadě z nich však mezi nimi panuje shoda.

Téma by si zasloužilo rozsáhlé reprezentativní šetření, které by zmapovalo rozsah tohoto problému v ČR, především pak na základních školách (ač zmínovaná šetření IKSP byla zaměřena pouze kriminologicky, poskytla bohatá data v oblasti násilí vůči učitelům na středních školách). Dalším tématem možného návazného výzkumu je souvislost výskytu problému a) s preventiv-

ními aktivitami školy, b) s uplatňovanými možnostmi řešení či typy reakcí na výskyt problému na škole, c) s pohledem žáků na problém a s jejich názory na příčiny situací, které vedou k agresi, d) s přístupem vedení školy, e) s typem školy, složením žáků a sídlem, kde se škola nachází atd.

Náš příspěvek otevřel dosud opomíjené téma oblasti šikánování a školní nekázně. K vytvoření efektivního řešení je třeba problém uchopit z celospolečenské perspektivy. Následnými potřebnými a logickými kroky by měla být koncepční politická rozhodnutí a systémově účinná řešení.

Podkladové studie

FRANCOVÁ, M., KUNCOVÁ, H., MITROVÁ, J., TŮMOVÁ, A. *Šikana učitelů: Zvyšující se výskyt šikany učitelů základních škol ze strany žáků v České republice* [online]. Zpracováno v rámci kurzu MAP na KVSP FSV UK.

FRANCOVÁ, M., MITROVÁ, J., TŮMOVÁ, A. *Šikana učitelů: Návrhy řešení v České republice* [online]. Zpracováno v rámci kurzu MTP na KVSP FSV UK.

Obě studie jsou dostupné z WWW: http://www.verejna-politika.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=91.

Literatura

BENDL, S. *Jak předcházet nekázní aneb Kázeňské prostředky*, ISV nakladatelství, Praha: 2004, ISBN 80-86642-14-3.

De WETT, N. C.; JACOBS, L. Educator-targeted bullying: fact or fallacy? *Acta Criminologica*, 2006. 19: 53–73.

De WETT, N. C. Victims of educator-targeted bullying: a qualitative study. *South African Journal of Education*. Vol 30/2010, str. 189–201.

CHEN, J., ASTOR, R. A. Students' reports on violence against teachers in Taiwanese schools. *Journal of School Violence*, 8/2009, str. 2–17.

KOLÁŘ, M.: *Bolest šikánování*. Portál. Praha: 2001a. ISBN 80-7178-513-X.

LINSTONE, H. A., TUROFF, M. *The Delphi method – Techniques and Applications* [online]. Addison – Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts: 2002 [cit. 11. 11. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://is.njit.edu/pubs/delphibook/>>.

LOVASOVÁ, L.: *Šikana*. Vzdělávací institut ochrany dětí. Praha: 2006. ISBN 80-86991-65-2 [cit. 11. 11. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/sikana.pdf>>.

- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. *Věstník*, 1/2009. s. 7–14 [cit. 12. 4. 2009]. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/vestniky/vest_MSMT_01_2009.pdf>.
- NEKOLA, M., VESELÝ, A. Sběr dat a analýza dat in Veselý, A.; Nekola, M. *Analýza a tvorba veřejných politik*. Sociologické nakladatelství, Praha, 2007. ISBN 978-80-86429-75-5, str. 158–190.
- PERVIN, K., TURNER, A. A study of bullying of teachers by pupils in an Inner London School. *Pastoral Care*, 4–10. 1998.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9. S. 25.
- SONDA – Chování mládeže. Asociace pedagogů základního školství (APZŠ). 30. března 2009 [cit. 14. 12. 2010]. Dostupné z WWW: http://www.apzs.cz/05_informace.html.
- STEM/MARK. *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu struktury postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání, Část 2. Postoje rodičů a žáků ke vzdělávání, Závěrečná zpráva z výzkumu pro: Česká republika – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*, Praha: 2009 [cit. 11. 11. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/postoje-a-nazory-verejnosti-skolstvi-a-vzdelavani>>.
- TERRY, A. A. Teachers as targets of bullying by their pupils: a study to investigate incidence. *British Journal of Educational Psychology*, 68/1998, str. 255–268.
- TOMÁŠEK, J. Učitel jako oběť násilí – poznatky z viktimologického šetření na českých středních školách. *Pedagogika*, 4/2008, str. 379–391.

Seznam grafů a tabulek

- Graf 1: Postoj žáků k vybraným činům vůči pedagogům
- Graf 2: Názory expertů na možná legislativní řešení problému
- Graf 3: Názory expertů na možnosti řešení problému na úrovni škol
- Graf 4: Názory expertů na možnosti řešení problému v oblasti prevence
- Tab. 1: Porovnání příčin problému z pohledu vybraných aktérů

Kontakty

Mgr. Magdaléna Klimešová
email: magdalena.klimesova@gmail.com

Mgr. Anna Tůmová
email: tumova.anna@seznam.cz

Adresa

Katedra veřejné a sociální politiky
Institut sociologických studií FSV UK
U Kříže 8
158 00 Praha 5 – Jinonice